

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ**

**Національно-державне відродження України
Україна в сучасному світі**

**(Методичні вказівки з курсу «Історія України» для студентів
всіх спеціальностей)**

Затверджено
на засіданні методичної ради ДДМА
Протокол № від 2008 р.

Краматорськ 2008

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (2 Укр)
А 47

Методичні вказівки до вивчення теми «Національно-державне відродження України. Україна в сучасному світі» з курсу «Історія України» (для студентів всіх спеціальностей) / Укл. Алексєєв С. В. – Краматорськ : ДДМА, 2008. – 28 с.

Містять методичні вказівки до основних питань теми, основні поняття, контрольні питання, основну та загальну літературу.

Укладач

доц. Алексєєв С. В.

Відповідальний
за випуск

доц. Кудерська Т. В.

ЗМІСТ

1 Передумови національно-державного відродження України в умовах перебудови (1985 – 1991рр.).....	4
2 Становлення політичної системи незалежної України. Конституція України 1996 р.....	7
3 Формування нових політичних партій та блоків в Україні.....	12
4 Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах переходу до ринкових відносин.....	17
5 Формування головних положень концепції зовнішньополітичного курсу України.....	22
Загальна література.....	27

1 ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ (1985 – 1991 рр.)

Друга половина 80-х – початок 90-х років ХХ ст. стали для Радянського Союзу часом пошуків і випробувань.

Критичне становище, в якому опинився СРСР у середині 80-х років, диктувало необхідність радикальних перетворень. Поворот у внутрішній і зовнішній політиці почався, коли в березні 1985 р., після смерті К.У. Черненко, генеральним секретарем ЦК КПРС було обрано М.С. Горбачова. На квітневому (1985 р.) Пленумі ЦК КПРС М.С. Горбачов уперше заявив про потребу докорінних змін в економіці і політиці, соціальному і духовному житті. Тому квітень 1985 р. вважається початком перебудови в СРСР, хоч саме поняття «перебудова» з'явилося значно пізніше.

Перш за все, треба з'ясувати питання, що ж власне передбачала концепція перебудови?

Приступаючи до реформ, керівники КПРС вважали, що достатньо лише виправити окремі негативні риси радянської системи. Офіційна концепція перебудови в загальних рисах сформувалася до 1988 р. Було проголошено курс на здійснення двох взаємопов'язаних завдань: 1) радикальної економічної реформи; 2) демократизації суспільного життя, розширення гласності. Кінцевою метою проголошувалася побудова «гуманного, демократичного» соціалізму, який мав поєднати ринок з централізованим плануванням, політичний плюралізм з керівною роллю КПРС, суверенітет республік зі збереженням єдиної союзної держави. Проте життя показало, що створена КПРС централізована, адміністративно-командна система не піддається реформуванню. Перебудова як «революція згори» не досягла поставлених цілей, натомість, всупереч задуму її ініціаторів, вона стимулювала революційний процес «знизу», який врешті-решт призвів до знищення тоталітарної системи. Складовою частиною цього процесу стало національно-державне відродження України.

Тепер треба розглянути питання, які ж передумови для національно-державного відродження України створила перебудова?

Головним набутком першого етапу демократизації суспільства стала гласність, що почала поступово переростати у свободу слова. Численні публікації з історичних, політичних, культурних та економічних проблем почали заповнювати безліч білих плям в історії народу та свідомості людей. Почалася руйнація теоретичних догм та ідеологічних стереотипів, виявилась нежиттєздатність комуністичної ідеї.

Наприкінці 1987 р. в Україні відбулися перші виступи інтелігенції, невдоволеної повільними темпами перебудови. Восени 1987 р. у Києві був заснований Український культурологічний клуб. Одночасно у Львові виникло культурологічне Товариство Лева. Того ж року група письменників

виступила з різкою критикою мовної ситуації в республіці, вимагаючи урядових заходів для розширення вживання української мови.

Відроджувався український патріотичний рух. У 1989 р. на мітингу у Львові вперше замайоріло синьо-жовте знамено. Національна символіка стала поширюватись в усій Україні.

Почали виникати осередки «неформальних» об'єднань: історико-просвітницької організації «Меморіал», товариства української мови ім. Т.Г. Шевченко, Студентського братства та ін. Легалізувалася Українська греко-католицька церква, відродилася українська автокефальна православна церква. У 1989 р. виникла перша масова політична організація, що перебувала у фактичній опозиції до КПУ – Народний Рух України за перебудову.

У березні – травні 1990 р. відбулися вибори до Верховної Ради УРСР та до місцевих Рад. Депутати обиралися прямим таємним голосуванням з альтернативних кандидатур. Напередодні виборів Рух та близькі до нього організації утворили демократичний блок. На 450 мандатів претендувало близько 3 тис. кандидатів. Демократичний блок домогся значного успіху: з 442 обраних депутатів 111 користувалися його підтримкою. Уперше в трьох західних областях компартія змушена була перейти в опозицію. Треба розуміти, що хоч вибори 1990 р. не стали повною перемогою демократії, вони мали велике значення для України. Похитнулася монополія компартії на владу. Уперше в історії Україна одержала демократично обраний парламент. Тепер її доля вирішувалася не в Москві, а в Києві. Керована з Москви перебудова вичерпала себе – починалася нова українська революція.

З 15 травня 1990 р. вперше в історії України Верховна Рада республіки почала працювати на постійній основі. Найважливішою проблемою національного державного будівництва тепер було досягнення реального суверенітету України. Важливим кроком на шляху до суверенітету стала Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою 16 липня 1990 р.

У зв'язку зі спробою державного перевороту в СРСР 19 серпня 1991 року, позачергова сесія Верховної Ради республіки 24 серпня 1991 р. проголосила незалежність України і створення самостійної держави – Україна.

Найважливішими подіями в житті України стали Всеукраїнський референдум та вибори Президента України 1 грудня 1991 р. В бюлетень для таємного голосування був включений Акт проголошення незалежності України та питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» Понад 28 млн. громадян (або понад 90 %) на це питання відповіли «так», понад 2 млн. (або 7,5 %) відповіли «ні». На посаду президента претендувало 6 кандидатів: В.Б. Гриньов, Л.М. Кравчук, Л.Г. Лук'яненко, Л.І. Табурянський, В.М. Чорновіл, І.Р. Юхновський. Президе-

нтом України було обрано Л.М. Кравчука, який отримав понад 61 % голосів.

Важливим етапом у створенні незалежної української держави стала угода про ліквідацію СРСР. 7 – 8 грудня 1991 р. в Білорусії під Брестом відбулася зустріч Голови Верховної Ради Республіки Біларусь С.С. Шушкевича, Президента Росії Б.Н. Єльцина та Президента України Л.М. Кравчука. Наслідком зустрічі стала офіційна констатація факту розпуску СРСР, а також підписання угоди про створення СНД, відкритого для усіх колишніх республік та інших країн.

Література

- 1 Історія України / Під ред. Ю. Зайцева – Львів : Світ, 1996. – С. 402 – 407, 418 – 427, 430 – 437.
- 2 **Бойко, О. Д.** Історія України – К. : «Академвидав», 2005. – С. 555 – 579.
- 3 Історія України / Під ред. В. П. Смолія. – К : Альтернативи, 1997. – С. 360 – 367.
- 4 Історія України : Курс лекцій. Кн. 2 – ХХ століття : Навч. посібник / Л. Г. Мельник, В. Ф. Верстюк, М. В. Демченко та ін – К : Либідь, 1992. – С. 432 – 445, 445 – 461.
- 5 **Субтельный, О.** Украина. История / О. Субтельный. – К. : Либідь, 1994. – С. 711 – 724.
- 6 Новітня історія України (1900 – 2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко [та ін.] . – К. : Вища школа, 2002. – С. 515 – 546.
- 7 Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – С. 454 – 468.

Основні поняття

Демократія – влада народу, народовладдя, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх при розв’язанні проблем і питань суспільного врядування.

Гласність – означає своєрідний перехідний етап між довготривалим періодом мовчазного однодумства до свободи слова, це право знати, що відбувається у світі і в країні, вона передбачає можливість одержувати

правду і говорити правду, не боячись наслідків, її слід розуміти як право на власну думку, як складову частину політичної культури й свободи.

Політичний плюралізм – ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що виходить з існування кількох (чи багатьох) незалежних засад політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії і протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій.

Суверенітет – верховна влада, незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави в зовнішніх і внутрішніх справах.

Референдум – всенародне голосування з метою виявлення громадської думки для прийняття остаточного рішення щодо державних законів та інших питань загальносуспільного значення.

Парламентська фракція – організована група депутатів парламенту чи органів місцевого самоврядування, які належать до однієї або кількох споріднених політичних партій, мають спільні позиції, прагнуть проводити в колегіальному органі певну лінію, дотримуються дисципліни. Депутатські групи і фракції мають право на пропорційне, тобто відповідне до кількості їх членів представництво в усіх робочих органах парламенту та офіційних парламентських делегаціях.

Контрольні питання

- 1 Чому в СРСР були необхідні радикальні зміни?
- 2 Що передбачала концепція перебудови?
- 3 Чому перебудова як «революція згори» не досягла поставлених цілей?
- 4 Які передумови для національно-державного відродження України створила перебудова?
- 5 Чи можна історичні події 1990 – 1991 рр. вважати українською національною революцією?

2 СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1996 р.

Перш за все треба зрозуміти, що проголошення незалежності стало своєрідною точкою відліку нового етапу історії України, показало початок перехідному періоду, суть якого – у переході на якісно вищий рівень суспільного розвитку: у політичній сфері – від тоталітаризму до демократії; у соціальній – від людини-гвинтика до активного творця власної долі; в гуманітарній – від класових до загальнолюдських цінностей.

Але далі треба підкреслити, що українське суспільство було недостатньо підготовлене до державотворчого процесу. Рішуча відмова від існуючого до серпня 1991 р. зразка суспільного розвитку в умовах відсутності науково обгрунтованої моделі побудови незалежної держави зумовили на перших порах втрату орієнтирів, розгубленість, розчарування. Суспільні перетворення в Україні почалися за вкрай низького рівня політичної та економічної культури мислення. У суспільній свідомості домінуючими були настрої невдоволення, викликані невдачами перебудови. На час проголошення республікою незалежності більшість населення не визначила чітко свого місця у процесі державотворення.

Проголошена незалежність надзвичайно гостро поставила питання про розбудову держави. Одним з найперших державотворчих кроків було запровадження атрибутів державності. Важливими віхами на цьому шляху стали: фіксація кордонів, визначення громадянства, визнання національної символіки як державної, запровадження власної грошової одиниці.

Далі треба зрозуміти, що пріоритетним напрямом державотворчого процесу було і залишається формування трьох основних гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. Вищий законодавчий орган України – Верховна Рада – дістався у спадок від УРСР. Її було обрано ще навесні 1990 р. В цьому були свої позитивні та негативні моменти. Позитивні – забезпечувалася спадкоємність та керованість суспільного розвитку на початковій фазі реформ, існувала база для розгортання державотворення. Негативні – більша частина депутатів Верховної Ради займала консервативну позицію і гальмувала створення правового поля для демократичних перетворень. Перший парламент України прийняв майже 450 законів. На жаль, відсутність науково обгрунтованої моделі побудови демократичної держави, політичне протистояння тощо негативно вплинули на якість прийнятих юридичних актів. Значна їх кількість мала декларативний характер, не була забезпечена механізмом їхньої реалізації.

Після проголошення незалежності у структурі виконавчої влади України виник новий важливий елемент. Верховна Рада запровадила Інститут Президентства. Президент України є главою держави і главою виконавчої влади. Він пропонує для затвердження Верховною Радою персональний склад Кабінету Міністрів та прем'єр-міністра. В межах своїх повноважень Кабінет Міністрів вживає заходи щодо забезпечення національ-

ної безпеки та обороноздатності; розробляє та вирішує практичні питання соціально-економічного розвитку та ін.

Судова влада здійснювалася судовими органами, які в своїй сукупності становлять судову систему України. Складовими частинами цієї системи є Верховний суд республіки, загальні, арбітражні та військові суди. Нагляд за точним виконанням законів на всій території республіки покликана була здійснювати Генеральна прокуратура республіки.

На перший погляд, розпочалася розбудова досить стрункої і зваженої системи управління, проте майже з самого початку свого функціонування вона стала давати збої. Механізм влади або ж пробуксовував при прийнятті рішень, або гальмував практику реформування, або не забезпечував незалежного соціального захисту населення. Внаслідок цього, замість цивілізованого і демократичного розподілу влад виникло двовладдя, а згодом три центри влади – Президент, Верховна Рада та Уряд. Причому складові владної тріади виявилися далеко не рівноправними. Криза влади в Україні значною мірою була зумовлена кризою існуючого державного ладу, його несистемним характером. В основі державного устрою республіки лежало, по суті, механічне поєднання елементів парламентської республіки, президентського правління і радянської влади, що зумовлювало чимало внутрішніх протиріч.

Виникла нагальна потреба нових підходів до розбудови правового поля. Активне державотворення можна було розгортати лише за умови створення відповідної законодавчої бази, а цей процес надзвичайно ускладнювався відсутністю самостійної національної правової системи.

Нарешті 28 червня 1996 р. було прийнято Конституцію України.

Прийняття Конституції України 1996 р. завершило процес становлення політичної системи республіки як єдиного цілісного організму. Нова Конституція – це документ на виріст: з одного боку вона фіксує та регламентує те, що існує в реаліях, з іншого – вона є своєрідною юридичною програмою нашої країни, яка визначає та стверджує головні принципи та цілі майбутнього розвитку державного процесу. Таке поєднання в юридичному акті реалій та перспектив закладає правові основи для стабільної, безболісної трансформації політичної системи, створює сприятливі умови для динамічного, поступального розвитку суспільства.

Але треба підкреслити, що з прийняттям Конституції конституційний процес не завершується. По-перше, потрібно було провести копійку роботу щодо тлумачення та конкретизації норм і принципів Конституції та зафіксувати їх у системі кодексів. По-друге, з розвитком держави та суспільства виникатиме нагальна потреба в змінах, доповненнях і додатках до існуючого основного закону держави. Тому після прийняття Конституції законотворчість розгорнулася у двох напрямках – підготовка та затвердження нових законодавчих актів, що базуються на новому основному за-

коні, та трансформація або відміна законів, затверджених до червня 1996 р. Тому нині законодавча база України ще переживає період становлення.

Далі треба показати, що радикальні зміни у зміст і перспективи політичних трансформацій в Україні внесла так звана «помаранчева революція». Після другого туру президентських виборів, у якому конкурували між собою В.Ющенко і В.Янукович, як відомо, країна опинилася у глибокій політичній кризі, а на початку грудня 2004 р. – перед загрозою громадянської війни. Тривалі переговори влади і опозиції щодо виходу країни з політичної кризи завершилися компромісом – «пакетним голосуванням» 8 грудня 2004 р. , яке частково інтегрувало та узгоджувало інтереси протидіючих сторін. Цей компроміс був своєрідною платою за врегулювання кризи без застосування сили, а також свідченням занепокоєння певних політичних еліт України ймовірними ризиками для себе після приходу до влади нового президента. Ухвалений пакет складався з трьох документів: законопроекту про внесення змін у закон про вибори президента і двох проектів поправок до Конституції України (уряд призначається Верховною Радою; президент вносить на затвердження парламенту кандидатури прем'єр-міністра, міністрів оборони та закордонних справ, решту кандидатів міністрів пропонує для затвердження прем'єр-міністр; запровадження імперативного мандата, за яким обрані від політичних партій до парламенту депутати позбавляються його в разі невходження до фракції цієї партії або виходу з неї; проведення виборів до Верховної Ради на пропорційній основі та ін).

Запровадження нововведень передбачалось з 1 вересня 2005 р., якщо до того часу будуть прийняті зміни до Конституції стосовно місцевого самоврядування. Але цього не сталося, тому схвалений парламентом закон вступив в силу з 1 січня 2006 р. самостійно, і в Україні розпочалася конституційна політична реформа.

Згідно з положеннями цієї реформи 26 березня 2006 р. відбулися вибори до Верховної Ради України. 4% бар'єр подолали тільки 5 політичних партій та блоків (Партія регіонів, «Наша Україна», БЮТ, КПУ, СПУ). Після довготривалих переговорів помаранчевої коаліції створено не було, і в липні 2006 р. була створена антикризова коаліція у складі Партії регіонів КПУ і СПУ, яка і сформувала уряд на чолі з В.Януковичем.

Але далі треба зауважити, що політичне протистояння та політична боротьба в Україні тривають і далі. Після дострокових парламентських виборів 2007 р. знову була створена помаранчева коаліція, яка і сформувала уряд на чолі з Ю. Тимошенко.

Отже, зробимо висновок, - суть конституційного процесу полягає у забезпеченні становлення та розвитку правової системи держави, утвердженні законності та правопорядку в суспільстві, вихованні правової свідомості та формуванні політичної культури населення. Його розгортання в

Україні ускладнювалося відсутністю самостійної національної правової системи; уповільненим формуванням науково-обґрунтованої моделі майбутнього державного устрою; незавершеністю розподілу функцій між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади; боротьбою навколо законодавства різних політичних сил.

Затвердження основного закону держави створило юридичне підґрунтя для ефективної та раціональної розбудови політичних структур, стабілізації економіки, формування розвиненого громадянського суспільства, органічного входження України до світової спільності, переходу українського народу до цивілізованого способу життя.

Література

- 1 Історія України / Під ред. В. А. Смолія. – К : Альтернативи, 1997. – С. 368 – 378, 394 – 404.
- 2 Історія України / Під ред. Ю. Зайцева – Львів : Світ, 1996. – С. 430 – 441.
- 3 **Бойко, О. Д.** Історія України – К. : «Академвидав», 2005. – С. 580 – 614.
- 4 Новітня історія України (1900 – 2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко [та ін.] . – К. : Вища школа, 2002. – С. 577 – 613.
- 5 Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – С. 465 – 482.

Основні поняття

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави, спільно з нею формує розвинені правові відносини, взаємодіє заради спільного блага.

Конституція – основний закон держави, що закріплює суспільний і державний устрій, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, виборчу систему, основні права та обов'язки громадян.

Політична система – сукупність державних і недержавних соціально-політичних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, взаємовідносин між соціальними групами, націями, державами та забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.

Правова держава – тип держави, в основі якої лежать верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави.

Республіка – держава, у якій органи влади формуються за принципом виборності їх народом; форма державного управління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а глава держави обирається населенням чи представницьким органом.

Автономія – самоврядування певної частини держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом (Конституцією).

Охлократія – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, «маси»; один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Контрольні питання

1 Які фактори заважали процесу державотворення в Україні на його початковому етапі?

2 Що є пріоритетним напрямом державотворчого процесу на сучасному етапі?

3 Які причини призвели до виникнення трьох центрів влади та до кризи політичної влади в Україні в сер.90-х років ХХ ст.?

4 Чому в Україні тривалий час не вдавалося прийняти нову Конституцію?

5 Чи закінчився конституційний процес в Україні після прийняття Конституції 1996 р.?

6 Дайте характеристику сучасної моделі державотворення в Україні.

7 Що таке громадянське суспільство? Яке значення для демократизації суспільства має діяльність громадських організацій?

3 ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА БЛОКІВ В УКРАЇНІ

Сучасне суспільство не може ефективно розвиватися без політичної демократії, яка в свою чергу неможлива без багатопартійності. Але, перш за все, треба звернути увагу, що в СРСР в період перебудови, а потім в незалежній Україні становлення політичної демократії проходило і зараз відбувається з великими труднощами. Спочатку дозована гласність та плюра-

лізм в засобах масової інформації, потім – створення політичних клубів та неформальних об'єднань, потім - народних фронтів і нарешті – партій.

Сучасна політична партія – це спільність людей, об'єднаних ідеологічно та організаційно з метою завоювання (внаслідок виборів або іншим шляхом), утримання і використання державної влади для реалізації інтересів тих чи інших соціальних груп, верств, етнічних та інших спільностей. Для цього партія має стати правлячою, зайняти в політичній системі становище, яке дає змогу визначати політику держави.

Далі треба зрозуміти, що новітня історія багатопартійності в Україні вже пройшла у своєму розвитку кілька етапів, під час яких розгорталися та набували динаміки певні суспільно-політичні процеси та тенденції.

Визначимо їх:

I етап – зародження багатопартійності (сер.1988 – березень 1990 р.): виникнення неформальних організацій, утворення легальної організованої опозиції; активізація діяльності Української Гельсінської спілки, вихід на політичну арену Народного руху України; розмежування та диференціація в середині правлячої Комуністичної партії, організаційна консолідація прихильників Демократичної платформи; виникнення першої формально задекларованої партії – Української національної партії.

II етап – вихід багатопартійності на державний рівень (травень 1990 р. – серпень 1991 р.): поява парламентської опозиції; збільшення кількості політичних партій (від 1989 р. до серпня 1991 р. утворилося понад 20 політичних партій та об'єднань).

III етап – становлення багатопартійності (з серпня 1991 р.) : розширення спектра багатопартійності (на початок серпня 2005 р. в Україні було зареєстровано 127 політичних партій); посилення розколів та дроблення політичних сил; активізація процесу створення місцевих партійних відділень та осередків; підведення під функціонування багатопартійності юридичної бази; зміцнення зв'язків партій з впливовими бізнесовими та юридичними колами; періодичне перегрупування сил, створення політичних блоків для боротьби за владу (ця тенденція особливо була помітною у період виборчих кампаній 1998, 2002 та 2006 рр.)

Далі треба звернути увагу на характерну особливість формування багатопартійності в Україні, яка полягає в тому, що її вихід на державний рівень передусє її становленню, тобто повноцінній розбудові вертикальних і горизонтальних партійних структур, формуванню власної соціальної бази тощо. Розвиток подій на початку 90-х років привів до того, що у ще не створеної нової партії з'являлась фракція у Верховній Раді.

Процес розвитку багатопартійності відкрив простір для партій досить різнобарвного політичного спектра, але всі вони фактично є ліві, праві або центристські. Ліве крило утворюють 7 партій, найпотужнішими з яких є КПУ, СПУ та СелПУ. 13 партій національного та націоналістичного спрямування формують праве крило. Найпомітнішими партіями тут є НРУ,

УРП, КУН, ХДПУ, УНА, ДемПУ. Ці політичні партії лівого та правого крила найбільш організаційно та ідейно-політично сформовані, досить структуровані у центральних керівних органах та на місцях.

Майже 30 партій політичної палітри України вважають себе центристськими, базуючи свою діяльність на ідеях соціал-демократії або ж лібералізму. Парламентські вибори 1998 р. показали слабкість центристських сил – лише 4 партії (ПЗУ, НДП, “Громада” та СДПУ(о)) – зуміли подолати 4 % бар’єр і потрапили до Верховної Ради, а на парламентських виборах 2006 р. (та на позачергових виборах 2007 р.) лише одна партія – Партія регіонів України.

Характерними рисами розвитку багатопартійності на сучасному етапі є:

1 Мультипартійність, тобто значна кількість політичних партій. Так, якщо до проголошення незалежності в Україні було зареєстровано 4 партії, в грудні 1993 р. – 27, на початку 1998 р. – 52, то в 2008 р. політичний спектр налічував понад 100 партій.

2 Значна частина партій створювалася не на основі консолідації навколо ідеї, а інтегративним стрижнем виступав, як правило лідер чи група авторитетних людей.

3 Нечисленність партійних лав. Станом на квітень 1993 р. загальна кількість членів усіх партій не перевищувала 200 тис. осіб, що становило тільки 1 % усіх виборців України. Останнім часом ця статистика звичайно змінилася. Наприклад, КПУ має у своїх лавах – 140 тис. осіб, НРУ – 55 тис. Але більшість політичних партій і сьогодні є фактично партіями-карликами. Так, із 28 центристських партій 18 налічують у своїх лавах від тисячі до кількох тисяч членів.

4 Невизначеність соціальної бази. Більшість партій у своїх програмних документах, намагаючись розширити сферу свого ідеологічного впливу, чітко не вказали, виразниками інтересів яких соціальних груп вони є. Їхні програми надзвичайно схожі і характеризуються загальнодекларативними гаслами та апелюванням до всього народу.

5 Порівняно чітка географічна зорієнтованість партій. Націонал-демократи переважають на Заході, партії лівої орієнтації – на Сході.

6 Локальність партійного впливу, столичність партійної діяльності, недостатня поширеність партійних структур у провінції.

7 Поява на політичній арені незареєстрованої “партії влади” (директорський корпус державних та деяких інших підприємств, апарат місцевих рад та держадміністрацій), що має серйозний вплив на перебіг подій у країні.

Треба звернути увагу, що на початку XXI ст. багатопартійність в Україні значною мірою залишалася формальною. Вона не дає змоги створити у Верховній Раді структуровану керівну та опозиційну коаліцію партій, відповідальні перед народом владні структури. Слабкість партій пояс-

нюється недостатньою структурованістю українського суспільства, низьким рівнем політичної культури населення, штучністю створення багатьох партій, програмною непослідовністю та суперечливістю проголошених гасел, які часто не відповідають реальній політичній діяльності, амбіціями та протистоянням деяких політичних лідерів тощо.

Далі треба зрозуміти, що так звана «помаранчева революція» кардинально змінила конфігурацію вітчизняної багатопартійності, зробивши опозиційні партії «провладними», а колишні «провладні» перемістила у табір опозиції. Табір «провладних» політичних сил представляють партії, які підтримали В.Ющенко на президентських виборах 2004 р. (та перемогли на позачергових парламентських виборах 2007 р.) і делегували своїх представників до складу нового уряду («Батьківщина», новостворений «Народний союз «Наша Україна», ПППУ, ПРП, УНП, НРУ). Більшість із них виступила єдиним блоком під час виборчих президентських перегонів 2004 р. Після здобутої перемоги дедалі відчутнішими стали розбіжності між окремими з них. Це було зумовлено, очевидно, їх різними ідеологічними орієнтирами, політичною вагою, амбіціями їх лідерів та ін. Це призвело до того, що після парламентських виборів 2006 р. «помаранчева коаліція» створена не була. У Верховній Раді виникла нова більшість, і створена так звана антикризова коаліція у складі Партії регіонів, КПУ та СПУ. БЮТ заявив про свою опозиційність. Після підписання Універсалу національної єдності точилися довготривалі переговори про створення широкої коаліції національної єдності.

Після позачергових парламентських виборів 2007 р. провладними стали партії, що входили до блоків НУ-НС та БЮТ. Партія регіонів заявила про свою опозиційність. КПУ також стала в опозицію до «помаранчевої влади». В. Ющенко та його оточення почали формування нової партії – Єдиний центр.

Отже, процес формування багатопартійної системи в Україні триває, активізується пошук партіями свого політичного обличчя та визначення місця в суспільстві. Вони поступово заповнили практично весь політичний спектр від лівих до правих, якій існує в більшості демократичних держав. Все більшої актуальності набуває проблема консолідації політичних сил, що дасть їм змогу перетворитися на реальний та впливовий елемент нової політичної системи в Україні.

Література

1 Історія України / Під ред. Ю. Зайцева – Львів : Світ, 1996. – С. 408 – 413, 441 – 444.

- 2 Історія України / Під ред. В. А. Смолія. – К : Альтернативи, 1997. – С. 361 – 364.
- 3 Історія України : Курс лекцій. Кн. 2 – ХХ століття : навч. посібник / Л. Г. Мельник, В. Ф. Верстюк, М. В. Демченко та ін – К : Либідь, 1992. – С. 444 – 445.
- 4 **Бойко, О. Д.** Історія України – К. : «Академвидав», 2005. – С. 614 – 618.
- 5 Новітня історія України (1900 – 2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко [та ін.] . – К. : Вища школа, 2002. – С. 586 – 593, 602 – 613.
- 6 Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – С. 482 – 487.

Основні поняття

Ідеологія – система концептуально оформлених уявлень, ідей та поглядів на політичне життя, яке відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрій людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Компроміс – згода, порозуміння з політичним противником, досягнуті шляхом взаємних поступок.

Лібералізм – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод.

Опозиція – протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичній дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи в цілому.

Популізм – схильність політиків домагатися визнання їхньої громадської діяльності, популярності, вдаючись до простих, прийнятих для населення аргументів та пропозицій, уникаючи непопулярних заходів щодо вирішення суспільних проблем.

Контрольні питання

- 1 Які існували об'єктивні передумови виникнення багатопартійності в Україні?

- 2 Які функції виконують політичні партії в політичному житті суспільства?
- 3 Які можна визначити характерні риси розвитку багатопартійності в Україні на сучасному етапі?
- 4 Чому в Україні практично не існує правлячої політичної партії або коаліції?
- 5 Які можна назвати причини кризи багатопартійності в Україні на сучасному етапі?
- 6 Визначте ідейно-теоретичні засади партій лівого спрямування.

4 ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Перш за все, треба підкреслити, що політична незалежність України стала передумовою здобуття республікою економічного суверенітету. Першочерговим завданням було визначено перехід від командної до ринкової економіки.

Треба зауважити, що теорія перехідного періоду від директивної до ліберальної економіки тільки створюється, базуючись на досвіді країн, які раніше стали на шлях ринкової трансформації економіки.

Але через різні обставини Україна самостійно не обирала своєї першої моделі переходу до ринку, а була просто втягнута в ринкові перетворення за російським зразком. Вже в січні 1992 р. російський уряд Є. Гайдара, дотримуючись концепції «шокової терапії», зняв державний контроль над ціноутворенням.

Зауважимо, що уже навесні 1992 р. в Україні існували всі ознаки глибокої економічної депресії.

Економічна криза початку 90-х років ХХ ст. негативно вплинула на рівень життя та соціальну структуру суспільства. Після лібералізації цін 1992 р. основна маса населення України опинилася за межею бідності.

Економічні негаразди негативно позначилися на соціальній структурі населення України. Форсоване розшарування суспільства призвело до соціальної поляризації. Вже у 1992 р. за межею бідності опинилося майже 64 % населення, «середній клас» майже зник, а кількість багатих становила 10 %. Внаслідок цього різко зросло суспільне напруження.

За цих обставин Президент Л.Кучма у жовтні 1994 р. проголосив нову соціально-економічну стратегію. У соціально-економічній політиці було визначено такі основні напрями та пріоритетні завдання:

- докорінна структурна перебудова виробництва з метою створення ринкової економіки на основі розширення приватного сектора;

- децентралізація управління економікою;
- регульована та контрольована державою лібералізація цін;
- фінансова стабілізація – послаблення податкового пресу, подолання платіжної кризи, поглиблення банківської реформи;
- соціальний захист, який би перебачив докорінні реформи заробітної плати, соціальної допомоги та соціального страхування.

Перші кроки на шляху здійснення нового курсу були швидкими і рішучими. Вийшли урядові постанови про підвищення зарплат, пенсій та стипендій, про лібералізацію цін та про лібералізацію експорту. НБУ видав постанову про уніфікацію курсу валют та монетаристські методи стимулювання інфляції.

Але далі треба зрозуміти, що реалізація нового курсу виявила суттєві недоліки запропонованої ліберальної моделі реформування. Стало ясно, що:

- по-перше, ринок не може регулювати ціни природних монополістів;
- по-друге, глибокі структурні зміни неможливі лише на основі ринкових стимулів, вони відбуваються за допомогою державного програмування;
- по-третє, ринок погано розв'язує соціальні проблеми, а також проблемами невиробничої сфери.

Недосконалий механізм соціальних компенсацій, пов'язаний з лібералізацією цін, не тільки не дав змоги розширити соціальну базу ринкових реформ, а й суттєво підірвав її, зробив проблематичною масову підтримку нового курсу.

Ситуація, що склалася, вимагала певної корекції стратегії 1994 р. У політичних колах поживалися дискусії щодо пошуку власної української моделі ринкового трансформування економіки, прагматичного врахування особливостей сучасного розвитку республіки. Ці ж ідеї лягли в основу програми антикризових дій, яку Президент обнародував у 1997 р. Основними положеннями програми були прискорення приватизації, легалізація за рахунок лібералізації податкової політики тіньової економіки, активізація інвестиційного процесу, отримання максимального економічного ефекту від зовнішньої торгівлі, енергійний перехід аграрного сектора на рейки інтенсифікації виробництва, піднесення рівня ефективності використання енергоресурсів, економічне забезпечення пріоритетного розвитку соціальної сфери.

За декілька років після проголошення нового курсу в економічній сфері відбулися певні зрушення, зародилася низка позитивних тенденцій та процесів:

- сталися певні структурні зрушення;
- часткова фінансова і цінова стабілізація;
- інтенсифікація процесу приватизації;

- започаткування процесу повернення капіталу в Україну;
- перегляд податкової системи з метою зменшення податкового тиску на економічну діяльність і забезпечення рівності юридичних та фізичних осіб усіх форм власності;
- роздержавлення землі і майна сільськогосподарських підприємств.

Але треба підкреслити, що ці тенденції не набули сталого характеру. Зрушення, спричинені їхньою дією, - це лише прориви в окремих економічних сферах. Ситуація залишилась складною, що засвідчують, наприклад, економічні показники 1-пол.1998 р. У цей час збитково працювала більша частина (51 %) підприємств. За бартерними умовами підприємствами у 1-пол. 1998 р. було реалізовано 41,7 % продукції. На ринку праці посилилася тенденція зростання безробіття. Восени 1998 р. знову розпочався спад промислового виробництва, розгорнулась інтенсивна девальвація гривні.

Які ж були причини цього?

Загострення проблем реформування економіки були зумовлені недостатнім ступенем обґрунтованості економічних реформ, повільним формуванням правової бази реформування, протистоянням між гілками влади, опором реформам з боку опозиційних сил, недосконалим механізмом соціальних компенсацій, зовнішньоекономічними прорахунками тощо.

Отже після багатьох років пошуку оптимальної моделі реформування, апробації різних її варіантів в економіці України позитивні тенденції та процеси перепліталися з негативними. Про певне оздоровлення вітчизняного економічного сектора свідчило зменшення бюджетного дефіциту, певні структурні зрушення, поживлення в деяких галузях промисловості, започаткування процесу повернення капіталу в Україну, зниження від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі тощо. Водночас зберігалися негативні процеси – зростала кількість збиткових підприємств, значна кількість продукції реалізовувалася через бартерні угоди, невпинно збільшувалася заборгованість держави із виплат заробітної плати, зростало безробіття тощо.

Але треба підкреслити, що за роки реформ в економічній сфері все ж таки відбулися глибокі якісні зрушення, зародилися та набрали силу позитивні тенденції та процеси. Було сформовано основні атрибути національної економіки – фінансову, податкову, митну, банківську та інші системи, що сукупно визначають основну економічну інфраструктуру держави. Відбувся перелом у реформуванні відносин власності. Набрала сили активний і незворотний процес розширення корпоративного та приватного секторів економіки. Станом на 1 січня 1999 року форму власності змінили 61,8 тис. підприємств, у тому числі за період з 1994 по 1999 р. – 50,3 тис. На початок 2001 р. понад 70% загального обсягу промислової продукції вироблялося на недержавних підприємствах. Значні зміни відбулися в аграрному секторі, де завершився перший етап земельної реформи – роздержавлення землі та її передача у власність юридичних осіб. Розпочалася реалізація го-

ловного завдання другого етапу реформи – формування реального власника на землю.

Після спаду світової фінансової кризи кінця ХХ ст. окреслилося поступове зростання базових економічних показників в Україні.

Протягом 2004 р. валовий внутрішній продукт (ВВП) зріс порівняно з відповідним періодом минулого року на 12%, обсяги промислового виробництва – на 12,5%, виробництво валової сільськогосподарської продукції – на 19,1%. Позитивні зрушення відбулися у зовнішній торгівлі: порівняно з 2003 р. майже на 43% зросли обсяги експорту. Протягом 2004 р. Україна здійснювала зовнішньоторговельні операції з 198 країнами світу. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі за результатами 2004 р. становило 3412,4 млн. дол. У 2008 р. Україна нарешті стала членом СОТ.

Таким чином, економічне реформування у незалежній Україні триває. Глибинні зміни поступово охоплюють все ширші сфери соціально-економічного життя. Поступово відбуваються зміни в осмисленні та пріоритетах проведення економічної реформи. Тепер все більший наголос робиться на проблемі формування середнього класу, захисті інтересів вітчизняного виробника, підвищенні доходів населення та зростанні ефективності виробництва.

Література

- 1 Історія України / Під ред. Ю. Зайцева – Львів : Світ, 1996. – С. 413 – 418, 462 – 471.
- 2 Історія України / Під ред. В. А. Смолія. – К : Альтернативи, 1997. – С. 378 – 388.
- 3 **Бойко, О. Д.** Історія України – К. : «Академвидав», 2005. – С. 618 – 630.
- 4 Новітня історія України (1900 – 2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко [та ін.] . – К. : Вища школа, 2002. – С. 614 – 636.
- 5 Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – С. 522 – 546.
- 6 Економічна історія України : підручник / Б. Н. Лановик [та ін.]. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2004. – С. 415 – 434.

Основні поняття

Бартер, бартерна торгівля – натуральний обмін одного товару або послуги на інший товар або послугу.

Валова продукція – показник, що характеризує загальний обсяг виробництва продукції національної економіки, окремих промислових чи інших підприємств у грошовому обчисленні.

Інфляція – переповнення каналів грошового обігу масою надлишкових паперових грошей, що викликає знецінення їх, зростання цін на предмети першої потреби, зниження валютного курсу, падіння реальної заробітної плати.

Національний дохід – новостворена у сфері матеріального виробництва вартість, або частина сукупного (валового суспільного) продукту, що залишається після спожитих засобів виробництва.

Приватизація – процес перетворення будь-якої форми власності (державної, колективної, особистої тощо) у приватну; передача частини державної власності в будь-яку іншу недержавну власність; трансформація державних підприємств та організацій в акціонерні, колективні, кооперативні, приватні тощо.

Протекціонізм – економічна політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції та на розширення зовнішніх ринків. Протекціонізм, як правило, реалізується через митну політику.

Ринкова економіка – тип економічної системи, за якої економічні суб'єкти можуть виступати тільки як продавці та покупці, а процес реалізації товару має назву купівлі-продажу. Кожен виробник і споживач має свої інтереси, які або збігаються, або ні. Якщо інтереси збігаються, то відбувається купівля-продаж. Таким чином, ринок є своєрідним інструментом узгодження інтересів виробництва і попиту. Структуру ринку утворюють: ринок споживчих товарів, ринок майна, ринок робочої сили, фінансовий та інформаційний ринки.

Контрольні питання

- 1 Які перші кроки до ринкової економіки зробила Україна ще до офіційного проголошення незалежності?
- 2 Чому у 1991–1994 рр. не вдалося найти оптимальну формулу реформування національної економіки і країна опинилась у кризовій ситуації?
- 3 У чому полягала нова соціально-економічна стратегія, проголошена Л.Кучмою у жовтні 1994 р.?
- 4 Які недоліки ліберально-монетаристської моделі реформування виявила реалізація нового соціально-економічного курсу?

5 Які позитивні та негативні тенденції та процеси спостерігаються в економіці після багатьох років пошуку оптимальної моделі реформування?

6 Дайте характеристику етапів економічного реформування в Україні.

7 Охарактеризуйте особливості приватизації в Україні.

5 ФОРМУВАННЯ ГОЛОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Починаючи розгляд цього питання, необхідно звернути увагу на те, що з 1991 р. біполярна модель світу, яка встановилася після завершення Другої світової війни, більше не існує. Це відкрило великі можливості для України у налагодженні рівноправних відносин з усіма країнами світу. Україна мала формувати та здійснювати свою міжнародну політику в нових реаліях.

Перш за все, треба показати, що основні засади зовнішньої політики Української держави було закладено ще Декларацією про державний суверенітет України у липні 1990 р., у якій визначено демократичний і миролюбний зовнішньополітичний курс. Декларовані принципи набули більш реального змісту після проголошення незалежності України та розпаду СРСР. Починається якісно новий етап зовнішньополітичної діяльності України. Перед нею на міжнародній арені відкрилася потенційна можливість перетворитись із об'єкта геополітики на повноцінного її суб'єкта.

Відправним моментом у процесі переходу зовнішньополітичної діяльності республіки на засади самостійності та рівноправності в міжнародних відносинах стало визнання України державами світового співтовариства (на початок ХХІ ст. Україна встановила дипломатичні відносини зі 153 країнами світу). Для обґрунтування власної лінії на міжнародній арені 2 липня 1993 р. Верховна Рада України схвалила «Основні напрями зовнішньої політики України». Цей документ визначив національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики, засади, на яких реалізовувалася зовнішньополітична діяльність.

Треба звернути увагу, що зовнішня політика України спрямовувалася на утвердження і розвиток її як незалежної демократичної держави; забезпечення стабільності міжнародного становища України; збереження територіальної цілісності держави та недоторканості її кордонів; входження національного господарства до світової економічної системи для його повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу; захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, ство-

рення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями і вихідцями з України; створення іміджу України як надійного і передбачуваного партнера.

Треба також підкреслити, що у цьому документі вказувалося, що Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав. Республіка не висуває жодних територіальних претензій до своїх сусідів, як і не визнає територіальних претензій до себе. Пріоритетними сферами зовнішньополітичної діяльності було визначено розширення участі в європейському регіональному співробітництві, а також у межах СНД, активна участь у діяльності ООН; дієва співпраця з державами Європейської співдружності та НАТО.

Зверніть увагу, що в основу моделі зовнішньої політики 1991 – 1994 рр. було покладено принцип «балансу інтересів», що було зумовлено геополітичним становищем України, її залежністю від партнерів по СНД, суперечливими внутрішніми політичними процесами, уповільненим темпом економічних реформ тощо.

Далі треба показати, що після президентських виборів 1994 р. розвиток зовнішньої політики України пішов шляхом модифікації, розстановки нових акцентів у пріоритетах. Базовими принципами модифікації було проголошено виваженість, прагматизм, раціональність, професіоналізм.

Зміна базових принципів суттєво вплинула на трансформацію моделі зовнішньої політики України в цілому. Треба розуміти, що наша держава має свої інтереси і на Заході, і на Сході, її географічне розташування та структура економіки визначили для неї не роль буферної зони, а мосту для взаємного проникнення і збагачення східної і західної культур. Щоб мати змогу впливати на ці процеси, Україна має бути представлена як у європейських структурах, так і в СНД.

Визнання особливого значення відносин України з Росією в новій зовнішньополітичній моделі не означало дистанціювання від Заходу.

Зовнішня політика України стала спробою не тільки максимально прагматично підійти до задоволення потреб та інтересів нашої держави, а й намаганням врахувати специфічні риси менталітету, традиції та зовнішньополітичні орієнтації населення. Протягом століть територія України була поділена між кількома державами, і тому населення Східної і Північної України більше тяжіє до тісних контактів з Росією, а жителі Західної України – до зв'язків із країнами Центральної і Західної Європи. Реалізувати і гармонійно поєднати ці орієнтації можна, проводячи активну зовнішню політику як у східному, так і в західному напрямках.

Треба підкреслити, що важливим аспектом у процесі формування концепції зовнішньополітичного курсу стало прийняття Конституції України у 1996 р., яка юридично закріпила принципи зовнішньополітичної діяльності, спрямовані на забезпечення національних інтересів і безпеки на-

шої держави. Зокрема, Конституція закріпила позаблоковий статус України.

У своїй промові у 1999 році президент Л. Кучма в черговий раз підтвердив стратегію багатовекторної зовнішньої політики України. Серед магістральних напрямів значилися США, ЄС, та Росія, які, на думку українського керівництва, не заперечують, а доповнюють один одного: підтримання добрих відносин зі Сходом є надійною запорукою успішного просування України на євроінтеграційному шляху, а її європейський вибір, у свою чергу, служить орієнтиром демократичного розвитку для інших держав СНД, а отже гарантією стабільності на східних кордонах.

Далі треба зрозуміти, що після президентських виборів 2004 р. розвиток зовнішньої політики України знову пішов шляхом модифікації та розстановки нових акцентів у пріоритетах. Міністерство закордонних справ України, керуючись вказівками президента В. Ющенка визначило такі пріоритетні завдання:

- зміна іміджу України на міжнародній арені;
- блокування кордонів для терористичних загроз, злочинності, торгівлі людьми та наркотиками; завершення правового оформлення державного кордону по всьому його периметру; залучення міжнародної фінансової і технічної допомоги для розбудови відповідної прикордонної інфраструктури;
- європейська і євроатлантична інтеграція, набуття Україною статусу держави з ринковою економікою, завершення переговорів про вступ України до СОТ і початок роботи над створенням зони вільної торгівлі між Україною і ЄС; тісне співробітництво з НАТО, залучення його досвіду, потенціалу і ресурсів у сфері реформування Збройних сил України, реагування на надзвичайні ситуації, реконструкції військових об'єктів, боротьби з тероризмом, ліквідації озброєнь і боєприпасів. (Зверніть увагу, що після президентських виборів 2004 р. відносини Україна – НАТО набули нового імпульсу. Вже у квітні 2005 р. у межах неформального саміту у Вільнюсі відбулося засідання комісії Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ. Українській стороні було запропоновано новий формат відносин – інтенсифікований діалог (ІД). Він є першим етапом на шляху до членства, а також першим офіційним форматом відносин із альянсом, у назві якого значиться не «особливе партнерство», а «членство». Треба підкреслити, що «помаранчеві» політичні сили на чолі з В. Ющенко активно намагаються приєднання України до так званого ПДЧ (Плану дій до членства в НАТО), але ідея приєднання України до НАТО не знаходить підтримки більшості населення України);

- зовнішньоекономічна активність, допомога українським виробникам у встановленні контактів із зарубіжними партнерами; сприяння іноземним інвестиціям;
- вихід у світовий цивілізаційний простір, сприяння участі представників освіти, науки, культури, ЗМІ України у міжнародних неурядових організаціях;

Отже, за роки незалежності активно відбувалися вироблення та апробація різних варіантів зовнішньополітичного курсу України.

З 2005 р. у зовнішньополітичній діяльності української держави чіткіше окреслився євроінтеграційний вектор, розпочалися системні трансформації у діяльності МЗС, орієнтовані на зміну іміджу України на міжнародній арені, зміцнення кордонів, впровадження європейських стандартів у законодавство, сприяння розвитку національного виробничого потенціалу, подолання відірваності української інтелектуальної та творчої еліти від основних мереж і каналів міжнародного спілкування, сучасних цивілізаційних процесів.

Література

- 1 Історія України / Під ред. В. А. Смолія. – К : Альтернативи, 1997. – С. 368 – 372.
- 2 **Бойко, О. Д.** Історія України – К. : «Академвидав», 2005. – С. 645 – 672.
- 3 Новітня історія України (1900 – 2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко [та ін.] . – К. : Вища школа, 2002. – С. 649 – 665.
- 4 Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – С. 547 – 567.
- 5 **Дещинський Л. Є.** Міжнародні відносини України : історія і сучасність. Ч. 1. / Л. Є. Дещинський. – Львів : Бескид Біт, 2002. – 224 с.

Основні поняття

Анексія – насильницьке приєднання, загарбання однією державою всієї (або частини) території іншої держави.

Геополітика – політична концепція, яка стверджує, що в основі політики (переважно зовнішньої) певної держави лежить співвідношення ге-

ографічних чинників – просторового розташування країни, розміру території, клімату, наявності природних ресурсів, густоти населення тощо.

Діаспора – розпорошення, розселення по різних країнах народу, вигнаного обставинами, завойовниками або пануючою владою за межі батьківщини; уся сукупність вихідців з якоїсь країни та їх нащадків, які проживають поза її межами.

Експансія – загарбання чужих територій, ринків, джерел сировини; політичне та економічне поневолення інших країн.

Інтеграція міжнародна – тенденція до об'єднання держав у більші угруповання. Можлива за наявності спільних інтересів держав у відповідних сферах, а також спільності політичних цілей, засад політичного та економічного устрою, єдності правових норм та ін. Передбачає тривалий процес інституціональної підготовки. ЄС – тип політичної, НАТО – військово-політичної інтеграції.

НАТО – військовий союз держав Європи, США і Канади. Організація утворена 4 квітня 1949 р. Задекларовані цілі: охорона свободи, спільної спадщини і цивілізації своїх народів, які спираються на засади демократії, свободи людини і права. Головні органи: Атлантична рада, Рада постійних представників, Військовий комітет.

Організація Об'єднаних Націй – міжнародна організація, що об'єднує майже всі країни світу (185). Утворена 24 жовтня 1945 р. Членами ООН можуть бути лише суверенні держави. Головні органи: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Секретаріат на чолі з Генеральним Секретарем, Міжнародний суд.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) – створена після розпаду СРСР 8 грудня 1991 р. (Білорусь, Росія, Україна). 21 грудня 1991 р. до СНД приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан. Не увійшли Прибалтійські країни. Грузія приєдналася пізніше.

Контрольні питання

- 1 Які особливості геополітичного розташування України в Європі?
- 2 Які зміни відбулися в діяльності України в ООН після здобуття незалежності?
- 3 Визначте головні складові економічного співробітництва України в рамках СНД?
- 4 Охарактеризуйте головні засади зовнішньої політики України на сучасному етапі?
- 5 Дайте характеристику головним напрямкам співробітництва між Україною і НАТО.

Загальна література

- 1 **Бойко, О. Д.** Історія України / О. Д. Бойко. – К. : «Академвидав», 2005. – 688 с. – ISBN 966-8226-28-3.
- 2 Історія України / Під ред. Ю. Зайцева. – Львів : Світ, 1996. – 488 с. – ISBN 5-7773-0263-7.
- 3 Історія України / Під ред. В. А. Смолія. – К. : Альтернатива, 1997. – 416 с. – ISBN 5-86248-127-3.
- 4 **Субтельный, О.** Украина. История / О. Субтельный. – К. : Либідь, 1994. – 736 с. – ISBN 5-325-00090-X.
- 5 Історія України : Курс лекцій. Кн. 2 – ХХ століття : Навч. посібник / Л. Г. Мельник [та інші]. – К. : Либідь, 1992. – 464 с. – ISBN 5-11-001772-7.
- 6 **Мицик, Ю. А.** Історія України : Навчальний посібник для старшокласників. / Ю. А. Мицик, О. Г. Бажан, В. С. Власов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 576 с. – ISBN 966-518-332-X.
- 7 Новітня історія України (1900-2000) : Підручник / А. Г. Слюсаренко [та інші]. – К. : Вища школа, 2000. – 663 с. – ISBN 966-642-004-X.
- 8 Історія України : Посібник / За ред. Г. Д. Темка, Л. С. Тупчієнка. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 480 с. – ISBN 966-580-126-0.
- 9 **Остафійчук, В. Ф.** Історія України : сучасне бачення : Навч. посіб. / В. Ф. Остафійчук. – К. : Знання-Прес, 2006. – 422 с. – ISBN 966-311-039-2.
- 10 Історія України : Навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В. М. Литвина. – К. : Знання, 2006. – 607 с. – ISBN 966-346-236-1.
- 11 **Дещинський Л. Є.** Міжнародні відносини України : історія і сучасність. Ч. 1. / Л. Є. Дещинський. – Львів : Бескид Біт, 2002. – 224 с. – ISBN
- 12 **Алексєєв, С. В.** Історія України : Короткий курс лекцій / С. В. Алексєєв, Є. П. Ляшенко, О. А. Довбня. – Краматорськ : ДДМА, 2007. – 228 с. – ISBN 978-966-379-167-8.
- 13 Короткий термінологічний і понятійний довідник з курсу «Історія України» / Укл. : О. А. Довбня, Є. П. Ляшенко. – Краматорськ : ДДМА, 2007. – 64 с. – ISBN 978-966-379-168-5.
- 14 Економічна історія України : підручник / Б. Н. Лановик [та ін.]. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2004. – С. 456 с. – ISBN 966-7791 29 7.

